

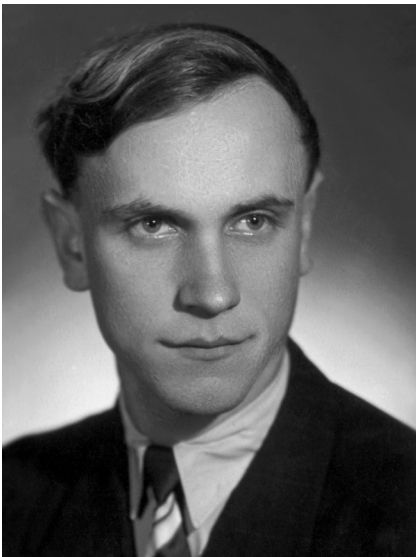
ANNA KRÓLIKOWSKA
ORCID: 0000-0002-2818-1582

BEATA TOPIJ-STEMPIŃSKA
ORCID: 0000-0002-4252-5844

ANDRZEJ PAWEŁ BIEŚ SJ
ORCID: 0000-0002-2857-8125
Akademia Ignatianum
Kraków

DOI: 10.17460/PHO_2020.3_4.08

KSIĄDZ PROFESOR LUDWIK GRZEBIEŃ SJ (1939–2020). MISTRZ W SŁUŻBIE NAUKI

Ludwik Grzebień – zdjęcie maturalne

Źródło: Archiwum Biblioteki Naukowej Księży Jezuitów

Śmierć w życiu człowieka jest tym wydarzeniem, które z jednej strony jest końcem pewnej historii, ale z drugiej strony otwiera nową – tę pisaną przez świadków z różnych okresów życia zmarłego. To krótkie podsumowanie Jego pracy na polu nauki stanowi jedną z kart pisaną przez uczniów.

W przypadku Ojca Ludwika o relacjach z Nim można z powodzeniem mówić w kategoriach mistrz-uczeń. Mistrz to ktoś, kto dostrzega w drugim człowieku osobę; kto pozwala drugiemu być sobą. Mistrz to ktoś, kto reprezentuje spójny system wartości, który może być dla innych wyzwaniem. Mistrz to osoba, która swój potencjał oddaje w służbie innych, to również ktoś, kto posiada

autorytet duchowy i intelektualny, ale nie narzuca swojego widzenia świata – przeciwnie, przygotowuje do samodzielnego formułowania sądów o rzeczywistości, cechuje go przy tym postawa życzliwości i zrozumienia (Gadacz,

1991, s. 67–68). Wszystkie te cechy mistrza można bez trudu odnaleźć w osobie Księdza Profesora Ludwika Grzebienia.

KARIERA AKADEMICKA

Urodził się 15 sierpnia 1939 roku w Tułkowicach w województwie lwowskim (dziś województwo podkarpackie). Uczył się w szkole podstawowej w Dobrzechowie i w liceum w Czudcu. W wieku lat 17 wstąpił do Towarzystwa Jezusowego w Starej Wsi koło Brzozowa. Po maturze uzyskanej w liceum dla pracujących w Kaliszu studiował na Wydziale Filozoficznym Towarzystwa Jezusowego w Krakowie (w latach 1961–1964), a pracę licencjacką *Filozofia Jana Bohomolca SJ* napisał pod kierunkiem ks. prof. Jana Popiela. Przez kolejne cztery lata studiował na Wydziale Teologicznym „Bobolanum” w Warszawie, kończąc je pracą licencjacką *Nieznane Estreicherom polonica w Bibliotece Teologicznej „Bobolanum”*, której promotorem był wybitny kanonista ks. prof. dr Marian Żurowski (Sztafrowski, 1991). Wybór tematu zainspirowany został pracami nad księgozbiorem Wydziału Teologicznego „Bobolanum” przeniesionym z Lublina do Warszawy¹ (Grzebień, 1996, s. 771). Będąc studentem teologii, o. Ludwik zajmował się jednocześnie porządkowaniem biblioteki. Tak zrodziło się jego zainteresowanie bibliotekoznawstwem, które uczyniło z niego wysokiej klasy bibliotekoznawcę. W 1967 r. przyjął w Warszawie święcenia kapłańskie z rąk ks. kard. Stefana Wyszyńskiego.

Jesienią 1968 roku Ludwik Grzebień rozpoczął studia z historii Kościoła na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, a w 1971 roku obronił pracę magisterską *Biblioteka biskupa Hieronima Rozdrażewskiego (1542–1600)*, pisaną na seminarium ks. prof. dr. hab. Stanisława Librowskiego. Ważnej roli tego promotora w osobistym rozwoju naukowym młodego badacza poświęcił później osobny artykuł wspomnieniowy (Grzebień, 2015, s. 69–75). Po zaledwie roku przedstawił temu samemu promotorowi ukończony doktorat: *Organizacja bibliotek jezuickich w Polsce od XVI do XVIII wieku*, którego recenzentami byli znani ze swej surowości ks. prof. dr. hab. Bolesław Kumor z KUL oraz dr hab. Leszek Hajdukiewicz z Uniwersytetu Jagiellońskiego. Miał już wtedy na swoim koncie kilka publikacji, a od tomu 17. rozpoczął stałą współpracę z *Polskim Słownikiem Biograficznym* i wkrótce znalazł się w gronie rekordzistów w liczbie napisanych biogramów. Słowniki biograficzne i encyklopedie stały się zresztą jego ulubioną pisarską formą, a także świadectwem niewiarygodnej wprost pracowitości.

Od początku lat siedemdziesiątych Ludwik Grzebień odbywał podróże zagraniczne. Najpierw były to studia duchowości, odbywane w St. Beuno’s College

¹ Funkcjonujący od 1926 r. w Lublinie jezuicki Wydział Teologiczny „Bobolanum” w wyniku działań wojennych i aresztowań profesorów oraz kleryków został zamknięty. W 1939 r. budynki Kolegium zostały przejęte przez Niemców na cele szpitalne, a acalających kleryków i profesorów wysłano do innych miast. W 1952 r. na siedzibę studiów teologicznych wybrano Warszawę (Rakowiecka 61). Tam też w 1964 r. przewieziono bogaty księgozbiór lubelski, który przetrwał wojnę zdeponowany w Bibliotece KUL (Grzebień, 1996, s. 771–772).

w Tremeirchion w północnej Walii. Później sześć razy wyjeżdżał do Szwecji, gdzie w Uppsali badał jezuickie rękopisy, zrabowane z Polski w czasach „poto-
pu szwedzkiego”. Trzy razy odwiedzał Stany Zjednoczone, był też w Australii,
a po jezuickich placówkach duszpasterskich w zambijskim buszu podróżował
sanitarnymi samolotami. Z Zambii w 1975 roku przywiózł do Polski materiały
archiwalne dotyczące polonijnego duszpasterstwa i afrykańskich misji, ocalone
z zakurzonych strychów i piwnic. Nieustannie wzbogacane przez niego zbiory bi-
blioteczne i archiwalne długo nie miały swojego miejsca. Gdy pojawiły się moż-
liwości lokalowej ekspansji, postanowił wybudować bibliotekę w Krakowie,
w tzw. Domu Pisarzy przy ul. Kopernika 26.

W latach 1972–1973 był asystentem ks. prof. dr. hab. Stanisława Librowskiego
w Katedrze Nauk Pomocniczych Historii i Metodologii Historii KUL
(Hamryszczak, 2020, s. 195–200), a w latach 1979–1982 wykładał na Akademii
Teologii Katolickiej w Warszawie, gdzie w 1978 r. uzyskał habilitację z nauk teolo-
gicznych w zakresie historii Kościoła na podstawie rozprawy *Pionierski trud mi-
sjonarzy słowiańskich 1881–1969*. Na początku lat 80. objął dyrekcję krakowskie-
go Wydawnictwa Apostolstwa Modlitwy oraz Biblioteki Pisarzy Towarzystwa
Jezusowego. Wydawnictwo w tym czasie wydawało rocznie kilkadziesiąt tytu-
łów o łącznym nakładzie ponad pół miliona egzemplarzy. Wielkim osiągnięciem
tego okresu było wybudowanie z inicjatywy Prof. Ludwika Grzebieńia okazałego
gmachu na potrzeby Biblioteki oraz Wydawnictwa.

Od 1985 roku wykładał na Wydziale Filozoficznym Towarzystwa Jezusowego
w Krakowie, gdzie przez sześć lat (1988–1994) pełnił funkcję dziekana. W tym cza-
sie Wydział przechodził ważne przeobrażenia, uzyskując prawa uczelni publicz-
nej i otwierając się dla studentów świeckich. Wydział Filozoficzny Towarzystwa
Jezusowego został w dniu 17 maja 1989 r. oficjalnie uznany przez polskie władze
państwowe za osobę prawną i odtąd podlegał przepisom Umowy zawartej dnia
30 czerwca 1989 r. pomiędzy rządem polskim a Konferencją Episkopatu Polski
w sprawie uregulowania statusu wyższych uczelni papieskich oraz trybu i za-
kresu uznawania przez państwo stopni i tytułów naukowych nadawanych przez
te uczelnie („Monitor Polski”, Dz. U. PRL, 15 lipca 1989, nr 22, poz. 174).

Zainspirowani Konstytucją Apostolską Jana Pawła II *Sapientia Christiana*
o uniwersytetach i wydziałach kościelnych (art. 3, § 1 i 2; art. 84, pkt c, d) oraz
pragnąc wyjść naprzeciw zapotrzebowaniu społeczeństwa polskiego, jezuici za-
inaugurowali w październiku 1989 roku – w ramach Wydziału Filozoficznego
Instytut Kultury Religijnej – dwuletnie studium filozoficzno-teologiczne, któ-
rego głównym celem było pogłębienie formacji religijnej przede wszystkim lu-
dzi świeckich. W roku akademickim 1990/91 zainaugurowano w Wydziale
Filozoficznym pedagogiczne studia stacjonarne, a dwa lata później otwarto także
studia niestacjonarne.

Od 1989 roku Prof. Ludwik Grzebień obok zajęć na jezuickiej uczelni równo-
cześnie wykładał na Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie – najpierw
do 1995 roku na Wydziale Filozoficznym, a następnie do 2004 r. na Wydziale

Historii Kościoła. Jednocześnie kontynuował kierowanie Biblioteką do 2002 r. (Woda, 2004, s. 90–91), a od 1988 do 2010 był także dyrektorem Archiwum Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie (Cieślak, 2020, s. 10). W 1990 roku uzyskał kościelny tytuł profesora, zatwierdzony przez Centralną Komisję Kwalifikacyjną w 1999 roku.

Zwieńczeniem licznych prac organizacyjnych było objęcie w 2004 roku funkcji rektora „Ignatianum” – uczelni utworzonej na fundamencie Wydziału Filozoficznego TJ (obecna nazwa: Akademia Ignatianum w Krakowie) – i kierowanie nią przez dwie trzyletnie kadencje: od 2004 do 2010 r. Jedną z ważnych trosk Rektora były starania o uzyskanie prawa do doktoryzowania dla Wydziału Pedagogicznego. Decyzją z dnia 22 lutego 2010 r. Centralna Komisja do Spraw Stopni i Tytułów Naukowych nadała Wydziałowi Pedagogicznemu Wyższej Szkoły Filozoficzno-Pedagogicznej „Ignatianum” w Krakowie uprawnienia do nadawania stopnia naukowego doktora nauk humanistycznych w dyscyplinie pedagogika.

Fot. Wojciech Stępniewski

Ludwik Grzebień podczas Świąta Uczelni w 2007 roku

W okresie pełnienia funkcji rektora Prof. Ludwik Grzebień rozpoczął starania o rozbudowę infrastruktury dydaktycznej „Ignatianum” sfinalizowane podpisaniem umowy w sprawie realizacji inwestycji z udziałem środków unijnych.

Praca dydaktyczna i zarządzanie krakowską uczelnią nigdy nie były ograniczeniem dla pasji badawczej i działalności pisarskiej Profesora. Przez 20 lat

(1999–2019) kierował Katedrą Historii Oświaty i Wychowania, działającą w strukturach Wydziału Pedagogicznego obecnej Akademii Ignatianum w Krakowie, stając się niedoścignionym wzorem, ale jednocześnie wsparciem dla wielu młodych badaczy. To dzięki jego warsztatowi naukowemu i talentowi pedagogicznemu wielu młodych naukowców mogło się rozwinąć i stać samodzielnymi badaczami, uzyskując kolejne stopnie naukowe. Sam był promotorem siedmiu rozpraw doktorskich oraz kilkudziesięciu prac magisterskich i licencjackich (Cieślak, 2020, s. 10). Ponadto zrecenzował wiele rozpraw doktorskich i habilitacyjnych, a także wniosków o nadanie tytułu doktora *honoris causa* czy przewodów profesorskich. Recenzował również liczne granty ministerialne.

Ks. Profesor Ludwik Grzebień miał zawsze listę zadań, która się nigdy nie kurczyła. Na miejsce zrealizowanej pracy „wskakiwał” nowy pomysł, nowe wyzwanie naukowe. Był animatorem różnorodnych przedsięwzięć rozpisanych na lata i na tomy. Potrafił gromadzić wokół siebie zdolnych, kompetentnych współpracowników młodej generacji, z których wyrastali nowi badacze – jezuicy i świeccy. Jak zauważyła Irena Stasiewicz-Jasiukowa, *na uczniach widać rękę Mistrza: rzetelność pracy naukowej i swobodę poruszania się w materiałach źródłowych – często wielojęzycznych* (Stasiewicz-Jasiukowa, 2010, s. 26). W wyniku tytanicznej, systematycznej pracy powstał nieprzeciętny dorobek naukowy, który pozwala odsłonić wiele „twarzy” osobowości naukowej Profesora: biografisty, badacza dziejów kultury i szkolnictwa jezuickiego, bibliotekoznawcy i archiwisty, znawcy historii misji katolickich oraz polskiej emigracji, regionalisty (Terlecki, 2010, s. 21–22; Walkusz, 2016, s. 155–156).

BIOGRAFISTA

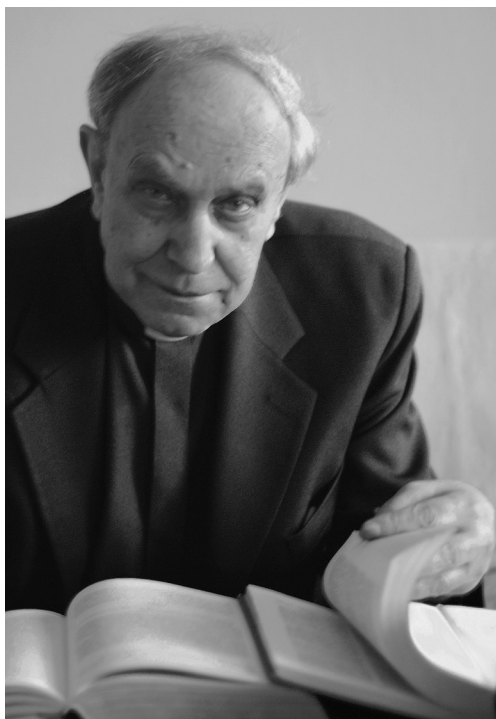
Profesor Ludwik Grzebień w swym ogromnym dorobku wyróżnia się przede wszystkim jako biografista. Zostało to dostrzeżone i odnotowane zarówno przez badaczy historii w Polsce, jak i za jej granicami. Krakowski historyk prof. Julian Dybiec podkreślił, że *Prof. Ludwik Grzebień w dziejach polskiego Zakonu Jezuitów jest drugim po Stanisławie Załęskim najwybitniejszym Historykiem-biografistą. O ile St. Załęski skoncentrował swe wysiłki na zbadaniu i skreśleniu monumentalnej historii jezuitów w Polsce, o tyle Prof. L. Grzebień ze swym fachowym wykształceniem historycznym skupił się na wydobyciu z materiałów archiwalnych i opracowaniu biografii jezuitów i duchowieństwa polskiego od epoki staropolskiej do współczesnych czasów. W wielkim wielotomowym „Słowniku Teologów Polskich”, który nie ma odpowiednika w nauce europejskiej, a którego kilka tomów sam zredagował, zamieścił 550 biogramów. W ten sposób wniósł swój wielki wkład do rekonstrukcji dziejów kultury polskiej. Nie będzie bowiem przesadą stwierdzenie, że tak jak „Nowy Korybut” [tak w oryginale – red.] odsłania bogactwo polskiej literatury pięknej, tak „Słownik Teologów Polskich” odkrywa wielkość i bogactwo kultury duchowej* (Dybiec, 2014, s. 1). Dodajmy, że aktualnie liczba haseł wynosi 558, a od kilku lat na druk oczekuje jeszcze

ok. 80 biogramów, które Profesor Grzebień opracował i przekazał redaktorom kolejnych dwóch tomów wydawnictwa. Słownik ten niewątpliwie stanowi cenne źródło wiedzy dla badaczy reprezentujących różne dziedziny wiedzy: historyków, filologów, kulturoznawców, teologów i innych.

Prof. Ludwik Grzebień pisał nie tylko na „rynek” polski. 50 jego haseł trafiło do cenionego kompendium wiedzy historycznej o jezuitach na świecie: *Diccionario histórico de la Compañía de Jesús. Biográfico-temático* (t. 1–4, Roma–Madrid 2001). Obok 7 haseł rzeczowych były to 43 hasła biograficzne (w tym 5 współautorskich). Znalazł się tym samym w elitarnym gronie około 700 autorów z całego świata, którzy, poza wieloma hasłami tematycznymi, napisali 5637 biogramów.

Jako biografista Profesor Ludwik Grzebień wniósł swój poważny wkład do prestiżowego *Polskiego Słownika Biograficznego*. Z redakcją *PSB* współpracował od 1972 roku (Cieślak, 2010, s. 128) aż do ostatnich dni swojego życia i był bodaj najaktywniejszym jego autorem, opracowawszy 85 źródłowo udokumentowanych haseł.

Biografistyczna praca Profesora Grzebienia jest widoczna również w wielotomowej *Encyklopedii Katolickiej*, w której utrwalił sylwetki 227 osób związanych nie tylko z Kościołem polskim, ale również powszechnym. Trzeba podkreślić, że wkład Ojca Ludwika do „Encyklopedii Katolickiej” nie ogranicza się do haseł osobowych. Jest również autorem 16 haseł rzeczowych.

Źródło: Archiwum BNKJ

Ludwik Grzebień podczas pracy naukowej, 2010

Hasła biograficzne autorstwa Ludwika Grzebienia znaleźć można również w wielu innych specjalistycznych lub popularnych wydawnictwach encyklopedycznych, m.in. w *Słowniku biograficznym polskiej historii wychowania*, *Słowniku biograficznym katolicyzmu społecznego w Polsce*, *Słowniku biograficznym katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku*, *Słowniku biograficznym Pomorza Nadwiślańskiego*, a także w *Encyklopedii Filozofii Polskiej*, *Encyklopediach PWN* czy wersji polskiej encyklopedii *Britannica*. Ponadto wraz z Jerzym Kochanowiczem opracował *Słownik jezuitów muzyków i prefektów burs muzycznych* (Kraków, 2002) pozwalający na identyfikację zakonników zaangażowanych w twórczość lub wychowanie muzyczne w Polsce przedrozbiorowej.

Najbardziej jednak niezwykłym dokonaniem w dziedzinie biografistyki (choć daleko poza nią wykraczającym) jest opracowana wraz z zespołem jezuitów *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995* (Kraków, 1996). Dzieło to, dostępne również w wersji on-line (<https://www.jezuici.krakow.pl/bibl/enc.htm>), jest szeroko konsultowane i cytowane. Stanowi bowiem syntezę wiedzy o ludziach i ich działalności na różnych polach: naukowym, edukacyjnym, religijnym i kulturowym od początku obecności jezuitów w Rzeczypospolitej aż do czasów współczesnych.

Wielkim hołdem oddanym absolwentom powszechnie znanego w okresie swojej działalności i słynącego z wysokiego poziomu kształcenia Zakładu Naukowo-Wychowawczego OO. Jezuitów w Chyrowie była najpierw książka zredagowana przez o. prof. Ludwika Grzebienia SJ pt. *Chyrowiaczy* (Kraków, 1990). Stanowiła ona pokłosie uroczystości upamiętniających 100-lecie Zakładu Chyrowskiego i 75-lecie Związku byłych Chyrowiaków, które odbyły się w Krakowie w 1986 roku z udziałem ok. 150 absolwentów Chyrowskiego Zakładu, którzy na uroczystość zjechali z całego świata (Draus, 2010, s. 592). Jak słusznie odnotował Jan Draus, *Profesor Ludwik Grzebień nie był wychowankiem Chyrowa, [...] jednak jako wybitny historyk od wielu lat dokumentował przedwojenną działalność, wojenne i powojenne losy Zakładu Chyrowskiego oraz Związku byłych Chyrowiaków. Gromadził dokumenty archiwalne, zbierał relacje, fotografie, nekrologii, uczestniczył w powojennych wydarzeniach chyrowiaczkich* (Draus, 2010, s. 595). Imponujące efekty tych mozolnych prac pozostawił kolejnym badaczom historii szkolnictwa i wychowania w postaci książki przygotowanej wraz z Jerzym Kochanowiczem i Janem Niemcem: *Chyrowiaczy. Słownik biograficzny wychowanków Zakładu Naukowo-Wychowawczego OO. Jezuitów w Chyrowie, 1886–1939* (Kraków, 2000). Zbiór prezentując sylwetki absolwentów jezuickiej placówki edukacyjnej, ukazuje zarazem jej szerokie oddziaływanie społeczne. Profesor Grzebień pozostawał w kontakcie listownym z wieloma Chyrowiakami, a także ich rodzinami. Niejednokrotnie z żalem zauważał, że kurczy się nieubłaganie społeczność absolwentów Chyrowa i najczęściej można dowiedzieć się o nich już tylko z nekrologów.

Stulecie śmierci bardzo ważnej postaci w historii zakonu, jaką był Jan Beyzym – wychowawca w konwiktach jezuickich w Tarnopolu i Chyrowie, a następnie

„posługacz trędowatych” na Madagaskarze – stało się dla Ojca Grzebienia impulsem do napisania biografii: *Błogosławiony Jan Beyzym – człowiek i dzieło* (Kraków, 2014). Książka oparta została głównie na materiałach przechowywanych w Archiwum Jezuitów w Krakowie (ATJKr.), poszerzonych długoletnimi kwerendami w archiwach krajowych i zagranicznych. Ponadto Autor wykorzystał literaturę przedmiotową dotyczącą zarówno rodu Beyzymów (m.in. herbarze), jak i opracowania dziejów Wołynia i Podola, rodzinnych stron Beyzyma. Dotarł też do potomków rodziny polskiego misjonarza, która po rewolucji 1917 roku znalazła się na terenie Polski. Przygotowując biografię, Ojciec Grzebień w 2013 roku odwiedził wszystkie ważniejsze miejsca związane z życiem Jana Beyzyma na Wołyniu i Podolu. Pokazuje to poziom zaangażowania Autora w swoją pracę.

Następnym wielkim przedsięwzięciem naukowych w zakresie biografistyki, które z punktu widzenia historii edukacji, jak również historii zakonu jezuitów, należy uznać za ważne źródło do dalszych badań, jest przygotowany wspólnie z Beatą Topij-Stempińską *Konwikt szlachecki w Tarnopolu 1856–1886. Słownik wychowanków* (Kraków, 2016). Słownik ten dotyczy wychowanków tzw. drugiego Tarnopola, placówki wychowawczo-naukowej działającej w drugiej połowie XIX wieku. Jezuicki konwikt szlachecki w Tarnopolu był wówczas uznaną polską szkołą prywatną, w której edukację odbierali synowie ziemiaństwa i wyższych urzędników ze wszystkich trzech zaborów, w szczególności po upadku powstania styczniowego. Jego działalność w okresie, kiedy Galicja uzyskała autonomię (1867 r.), była bardzo istotna dla podtrzymania polskości i niepodległościowego ducha, zważywszy na fakt, że w pozostałych dwóch zaborach miały miejsce represje rusyfikacyjne i germanizacyjne.

Ostatnim wielkim przedsięwzięciem biografistycznym Profesora Ludwika Grzebienia było przygotowanie 129 haseł biograficznych nauczycieli eksjezuitów pracujących po kasacie zakonu w szkołach Komisji Edukacji Narodowej. Hasła zostały opublikowane w monumentalnym dziele *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Słownik biograficzny* (Meissner, Wałęga, 2018).

Owo swoiste oddanie dla biografistyki Profesora Grzebienia uchwycił Ryszard Terlecki, kiedy o jego pasji historyka napisał: *Ojciec Grzebień jest mistrzem szczegółu [...] Ale przede wszystkim jest niezrównanym autorem życiorysów i sądzę, że w niebie ustawia się kolejka chętnych do uwiecznienia jego pracowitym piórem* (Terlecki, 2010, s. 21). Również amerykański badacz Mark O'Connor wyakcentował ten rys twórczości Profesora, pisząc: *O. Ludwik Grzebień jest [...] jednym z najznamienszych prozopografów swego pokolenia. Jego praca nad ratowaniem biografii jezuitów od zapomnienia, dokładnie życiorysu za życiorysem, przekroczyła już swoim znaczeniem granice epoki i kontynentu europejskiego. W chwili obecnej, w ramach swego przedsięwzięcia naukowego Grzebień zebrał taką ilość życiorysów, że ich ogólna wymowa przerasta sumę odrębnych opowiadań o osobistych wyrzeczeniach i indywidualnych osiągnięciach z przeszłości. Pojawiają się regularności, a wraz z nimi świadomość, w jaki sposób każda z pojedynczych biografii udokumentowanych przez o. Grzebienia uczestniczyła*

w realizacji zbiorowych ambicji Towarzystwa Jezusowego, by służyć na większą chwałę Boga (O'Connor, 2001, s. 44–45).

BADACZ POLSKIEGO WKŁADU DO KULTURY ŚWIATOWEJ

Istotnym obszarem twórczej aktywności ks. Profesora Ludwika Grzebienia było badanie i dokumentowanie polskiego wkładu do kultury światowej. W tym obszarze badań i publikacji warto zwrócić uwagę na szereg prac dokumentujących rolę polskiego duchowieństwa w rozwoju kultury i oświaty w różnych kręgach cywilizacyjnych. Należą do nich np. edycje wyborów korespondencji i wspomnień misjonarzy – *Listy z misyjnego frontu* (Kraków, 1977), *Burzliwe lata Polonii amerykańskiej. Wspomnienia i listy misjonarzy jezuickich 1864–1913* (Kraków, 1983), *Pamiętnik z lwiej kniei* (Kraków, 1994), *Moja Afryka, moje Chingombe. Dzieje misjonarza opisane w listach do Przyjaciół* (Kraków, 1998), a także opracowania analityczne: *Pionierski trud misjonarzy słowiańskich 1881–1969* (Kraków, 1977), tekst *Duchowieństwo polskie w Stanach Zjednoczonych przed wielką emigracją (do 1863 r.)* zamieszczony w zbiorze *Studia z historii jezuitów* pod redakcją Stanisława Nawrockiego (Kraków, 1983) oraz *Jezuici polscy w Australii* (Kraków, 2012). Ostatnia książka przygotowana wraz z A. P. Biesiem i W. Słowikiem opisuje przede wszystkim dzieje nowej Polonii, która przybyła do stanu Wiktorii w Australii po zakończeniu II wojny światowej (w 1949 r.). W Australii żyje obecnie już drugie i trzecie anglojęzyczne pokolenie przybyłych tu Polaków. Publikacja pozwala dokładnie prześledzić bogatą aktywność na różnych polach kultury Polonii skupionej w ośrodku w Melbourne. Warto również podkreślić, że opisane kultywowanie wartości religijnych i narodowych trwa do dziś i spotyka się z uznaniem wielokulturowej społeczności Australii.

BIBLIOTEKOZNAWCA I ARCHIWISTA

Książka dla Profesora Grzebienia była czymś niezmiernie ważnym. Udowodnił to zarówno jako dyrektor wydawnictwa, wieloletni dyrektor biblioteki, jak również, a może przede wszystkim, jako badacz historii książek i bibliotek. Zainteresowanie tą tematyką widać było u Profesora już pod koniec lat 60. XX wieku. W czasie swoich studiów teologicznych w Warszawie przygotował *Uzupełnienia do Bibliografii Estreicherów z Biblioteki Teologicznej Bobolanum w Warszawie*, które ukazały się w półroczniku „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” (t. 19, rok 1969), a zatem uzupełnił i wzbogacił polską bibliografię o druki z okresu staropolskiego. W tym samym czasopiśmie opublikował efekty swoich studiów nad biblioteką biskupa Rozdrażewskiego (t. 22, rok 1971) oraz jezuickimi bibliotekami w Polsce przedrozbiorowej (t. 30–31, rok 1975). W roku 2013 to ostatnie studium z istotnymi uzupełnieniami o nowe ustalenia źródłowe zostało ponownie opublikowane w obecnym Wydawnictwie Naukowym AIK. Jak o nim napisał sam Profesor we wstępie do II wydania, *publikacja jest ogólnym*

wprowadzeniem do badań nad dziejami bibliotek w Polsce przedrozbiorowej. Organizacja bibliotek jezuickich stworzona w XVI wieku stała się w okresie odrodzenia wzorem do urządzania wszelkich bibliotek europejskich, w tym głównie akademickich, i w swym zrębie przetrwała do czasów dzisiejszych. Praca opublikowana 40 lat temu w dwóch częściach w czasopiśmie KUL-u „Archiwa i Biblioteki Kościelne” jest cytowana w większości prac o księgozbiorach polskich jako informacja podstawowa (Grzebień, 2013, s. 6).

Ksiądz Profesor Ludwik Grzebień interesował się zasobami bibliotecznymi z różnych dziedzin wiedzy. Sam o tym pisał we wprowadzeniu do tomu czasopiśma poświęconego bibliotekom medycznym: *Jako bibliotekarz zajmujący się starymi polskimi księgozbiorami byłem zainteresowany odczytywaniem dawnych zasobów medycznych bibliotek polskich. Mam świadomość niedomogów dawnej informacji bibliotecznej i trudności z dotarciem do niej. Od lat badałem też przeszłość wielu polskich lekarzy i przedstawicieli innych zawodów dla tworzonych przeze mnie słowników biograficznych* (Grzebień, 2011, s. 5).

Źródło: Archiwum BNKJ

Ludwik Grzebień w Bibliotece Naukowej Księży Jezuitów w Krakowie, 2001

Przebogata twórczość naukowa Profesora Ludwika Grzebienia nie byłaby możliwa bez opanowania i znajomości materiałów archiwalnych i rękopiśmiennej. Ich gromadzenie, porządkowanie i katalogowanie było, można powiedzieć kolokwialnie, „konikiem” Ojca Profesora. Przełożeni zakonni docenili jego kompetencje i zainteresowania, powierzając mu w 1977 roku funkcję „bibliotekarza Prowincji”. Jego głównym zadaniem była opieka nad Biblioteką Pisarzy (obecnie część Biblioteki AIK) w Krakowie. Kiedy z jego inicjatywy i między innymi dzięki jego staraniom w 1988 powstał nowy gmach biblioteczny przy ul. Kopernika 26, znalazły w nim miejsce zbiory przechowywane dotąd w Kolegium Jezuitów lub zdeponowane w podziemiach Bazyliki Najświętszego Serca Pana Jezusa, a także biura Wydawnictwa Apostolstwa Modlitwy. Dyrektorem Biblioteki Naukowej był do 2002 roku. Sama placówka natomiast posiada fotokopie i mikrofilmy z dokumentacją archiwalną i biblioteczną dotyczącą dzieł jezuitów w Polsce, gromadzone od przeszło 80 lat. Wiele z nich trafiło do Biblioteki dzięki zabiegom Profesora Grzebienia, który w celach naukowych oraz wzbogacenia zasobów Archiwum Prowincji Polski Południowej w Krakowie (od 1988 roku był jego dyrektorem) wielokrotnie udawał się do centralnego archiwum zakonnego w Rzymie. Wyniki wieloletnich badań zawarł w pięciotomowej publikacji (przygotowanej we współpracy z Andrzejem Biesiem, Robertem Danielukiem i Markiem Ingotem), zatytułowanej *Polonica w Archiwum Rzymskim Towarzystwa Jezusowego* (t. 1–5, Kraków 2002–2008, seria: „Źródła do dziejów kultury”). Również Archiwum Prowincji Polski Południowej w Krakowie oczekiwało się (przynajmniej częściowo) swojego inwentarza. W 2017 roku, także w serii „Źródła do dziejów kultury”, Profesor Ludwik Grzebień wydał *Inwentarz Archiwum Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie. Rękopisy do 1820 roku*. Inwentarz obejmuje zbiory rękopisów i rzadkich druków pochodzących sprzed 1820 roku, czyli do czasu, kiedy jezuita przybyli do Galicji i zaczęli tworzyć dokumenty nowej Prowincji Galicyjskiej.

Materiały krakowskie dotyczą całej dawnej zakonnej asystencji polskiej, a zatem nie tylko Polski i Litwy, ale także Łotwy, Białorusi czy Ukrainy. Nie da się prowadzić badań nad historią zakonu jezuitów, nad ich działalnością z pominięciem ośrodka krakowskiego. Sam ojciec Grzebień potwierdził, że historycy wymienionych wyżej krajów często rozpoczynają swoje naukowe poszukiwania od zbiorów krakowskich i chętnie korzystają z tego ośrodka, tym bardziej że najważniejsze rękopisy dostępne są tu również na nośnikach elektronicznych (Grzebień, 2014, s. 39).

HISTORYK SZKOLNICTWA I EDUKACJI

Profesor Ludwik Grzebień, badając dzieje zakonu, nie mógł pominąć dziedzin, z którą działalność jezuitów była ściśle związana, a mianowicie szkolnictwa i edukacji. Jego publikacje dotyczyły szkół i nauczycieli w różnych okresach historycznych, a także innych instytucji edukacyjnych, jak bursy muzyczne,

konwikty szlacheckie, teatr szkolny, uniwersytety jezuickie – wileński i lwowski. Profesor w swych publikacjach ukazywał wkład jezuitów do myśli pedagogicznej. Teksty takie jak: *Czy Stanisław Konarski SP był natchnieniem dla jezuitów w reformie szkolnictwa XVIII wieku* (2001) albo napisany wraz z Jerzym Kochanowiczem *Czy jezuici polscy mieli wybitnych pedagogów w XX wieku?* (2002) konfrontowały czytelnika z argumentacją, która przez dziesięciolecia toczyła się w środowiskach historyków, naznaczona niejednokrotnie ideologicznymi uprzedzeniami. Profesor Ludwik Grzebień nie bał się trudnych tematów, a argumenty przytaczał w oparciu o twarde dane źródłowe.

EDYTOR

Nie sposób pominąć osiągnięć Profesora w zakresie edycji źródeł. Wśród nich na uwagę zasługuje *Dziennik spraw domu zakonnego OO. Jezuitów u św. Barbary w Krakowie 1630–1639* (Wielewicki, 1999). To właśnie Profesor Grzebień doprowadził do końca publikację dzienników Jana Wielewickiego. Wydany przez niego piąty tom diariusza domu profesów zamknął wreszcie edycję tego cennego źródła. Wreszcie, gdyż tom czwarty ukazał się równo sto lat wcześniej (Wielewicki, 1899).

Bardzo ważne z punktu widzenia historii nauki było odszukanie, zebranie i wydanie we współpracy z Bogdanem Lisiakiem korespondencji Adama Adamandego Kochańskiego (Lisiak, Grzebień, 2005) – jezuita, wybitnego matematyka, fizyka, astronoma i językoznawcy. Zachowane listy, które stanowią jedynie część olbrzymiego wysiłku epistolarnego polskiego matematyka, są ważnym świadectwem ożywionego ruchu naukowego wśród Polaków XVII wieku i cennym źródłem do poznania komunikacji naukowej między uczonymi epoki.

REGIONALISTA

Do ogromnego dorobku naukowego Ludwika Grzebienia trzeba jeszcze dodać monografie lokalne, jak kościelne dzieje Dobrzechowa, dzieje rodzinnej wsi Tułkowice albo historię parafii w Strzyżowie, biografię ks. Wawrzyńca Szawana, liczne artykuły popularyzujące wiedzę o historii regionu zamieszczone w „Strzyżowskim Roczniku Muzealnym” i „Życiu Dobrzechowa”. Prof. L. Grzebień był bowiem *mistrzem szczegółu, historycznego detalu, dziejowego drobiazgu, z których składa się gmach minionych wieków* (Terlecki, 2010, s. 21).

ORGANIZATOR I AKTYWNY UCZESTNIK ŚRODOWISKA NAUKOWEGO

Profesor Grzebień brał udział także w kongresach historycznych, m.in. w: Krakowie, Cieszynie, Lublinie, Opolu, Pułtusku, Warszawie, Rzymie, Wilnie, Moskwie i Połocku. Jego wkład w rozbudzenie zainteresowań i w rzetelne

poznawanie jezuickiej przeszłości na ziemiach Rzeczypospolitej Wielu Narodów jest nie do przecenienia. Redagował dziesiątki tomów i prac, zawsze chętnie dostarczając materiałów źródłowych innym badaczom (Terlecki, 2010, s. 20). Jak wspominał w pogrzebowym kazaniu rektor Akademii Ignatianum ks. prof. dr hab. Józef Bremer – *Potrafił znaleźć czas, radę, a nawet gotowe materiały dla każdej mękoły – i tej utytułowanej, i tej jeszcze bez stopni – które często nieświadomie odrywały go od realizacji postawionych w danym dniu zadań. Wiedza, mądrość, metoda... – to były skarby, których nie strzegł zazdrośnie, ale chętnie się z nimi dzielił* (Bremer, 2020, s. 39). Swoją misję mistrza i męża uczonego rozumiał w kategoriach ułatwiania i umożliwiania, dzielenia doświadczeniem, a nie celebracji, zaś swój niebagatelny dorobek traktował przed wszystkim jako *instrumentum laboris* dla kolejnych pasjonatów, eksploratorów i naukowców, dla tworzonych przez nich syntez i nowych opracowań.

Jego licząca 1478 pozycji bibliografia tylko w niewielkim stopniu dokumentuje godziny spędzone na gromadzeniu i opracowaniu materiału archiwalnego, udostępnianiu go z podziwu godną hojnością zwłaszcza uczonym ze Wschodu – krajów byłej Rzeczypospolitej, gdzie kulturotwórcza obecność Towarzystwa Jezusowego jest odkrywana na nowo, już bez ideologicznych obciążeń. Udzielał się w różnych organizacjach naukowych w kraju i za granicą, takich jak np.: Towarzystwo Naukowe KUL (od 1978 roku), Institutum Historicum

Fot. Wojciech Stępkowski

Immatrykulacja podczas inauguracji roku akademickiego

Societatis Iesu w Rzymie (od 1985 roku), Komitet Historii Nauki i Techniki Polskiej Akademii Nauk (1999–2010), Polskie Towarzystwo Historyków Edukacji (od 2004 roku), Rada Naukowa Konferencji Episkopatu Polski (od 2004 roku).

Profesor Grzebień był również bardzo lubiany przez studentów. Jego erudycja budziła zachwyty i zdumienie. Jednocześnie nie onieśmiał i nie zawstydział. Jego sposób bycia – uważny, pokorny – sprawiał, że jego uczniowie nie czuli się ignorantami. Nie używał epitetów. Kiedy już koniecznie musiał nazwać rzeczy po imieniu, mówił np. ten „kreteńczyk”. Kochaliśmy jego poczucie humoru. Potrafił nadać rzeczy słowo. Nie popędział, ale kiedy na nasze tłumaczenia wypowiadał takie przeciągające się „taaak”, z odpowiednią intonacją, wiedzieliśmy, że nie mamy powodów do dumy. Zawsze uważał, że nauka wymaga wyłączności, poświęcenia. On sam poświęcił jej swoje życie.

BIBLIOGRAFIA

Źródła:

Bieś A. P. (oprac.) (2001), *Bibliografia prac Księdza Profesora Ludwika Grzebienia SJ za lata 1962–2000*, w: M. Inglot, S. Obirek (red.), *Jezuicka ars historica. Prace ofiarowane Księdzu Profesorowi Ludwikowi Grzebieniowi SJ*, Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”, Wydawnictwo WAM.

Bieś A. P. (oprac.) (2010), *Bibliografia prac Księdza Profesora Ludwika Grzebienia SJ za lata 1962–2009*, w: A. P. Bieś, B. Topij-Stempińska (red.), *Pamięć wieków kształtuje potomność. Księga jubileuszowa dedykowana Księdzu Profesorowi Ludwikowi Grzebieniowi SJ z okazji 70. Urodzin*, Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”, Wydawnictwo WAM.

Dybiec J. (2014), *Opinia o działalności naukowej i dorobku badawczym Profesora Ludwika Grzebienia* (mps w Archiwum Wydziału Pedagogicznego AIK).

Opracowania:

Bieś A. P. (2015), *Sylwetka naukowa o. prof. dra hab. Ludwika Grzebienia SJ wraz z bibliografią prac opublikowanych w latach 2009–2015*, „Nauczyciel i Szkoła” t. 58, nr 2.

Bremer J. (2020), *Homilia z pogrzebu śp. o. Ludwika Grzebienia SJ*, „Biuletyn Jezuitów PMA-PME” nr 3.

Cieślak S. (2010), *Jubileusz o. Ludwika Grzebienia SJ*, „Biuletyn Historii Wychowania” nr 26.

Cieślak S. (2020), *Odeszli do Pana. Ludwik Grzebień SJ*, „Biuletyn Jezuitów PMA-PME” nr 3.

Draus J. (2010), *Chyrowiaczy z Chyrowem i bez Chyrowa*, w: A. P. Bieś, B. Topij-Stempińska (red.), *Pamięć wieków kształtuje potomność. Księga jubileuszowa dedykowana Księdzu Profesorowi Ludwikowi Grzebieniowi SJ z okazji*

70. *urodzin*, Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”, Wydawnictwo WAM.

Gadacz T. (1991), *Wychowanie jako spotkanie osób*, „Znak” nr 9.

Grzebień L. (1996), *Wydział Teologiczny „Bobolanum”*, w: tenże (red.), *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, Kraków: Wydział Filozoficzny Towarzystwa Jezusowego, Wydawnictwo WAM.

Grzebień L. (2011), *Przedmowa Rektora Wyższej Szkoły Filozoficzno-Pedagogicznej „Ignatianum” w Krakowie*, „Forum Bibliotek Medycznych” nr 2.

Grzebień L. (2013), *Organizacja bibliotek jezuickich w Polsce od XVI do XVIII wieku*, Kraków: Akademia Ignatianum, Wydawnictwo WAM.

Grzebień L. (2014), *Jezuicki ośrodek badań historycznych w Krakowie*, „Studia Paedagogica Ignatiana” nr 17.

Grzebień L. (2015), *Mistrz nad mistrzami – ksiądz profesor Stanisław Librowski*, w: W. Żurek, D. Kiper (red.), *Ksiądz Stanisław Librowski. Archiwista, historyk Kościoła i dydaktyk*, Lublin: Wydawnictwo KUL.

Hamryszczak A. (2020), *Ks. Ludwik Grzebień SJ (1939–2020) – uczeń i asystent naukowy księdza profesora Stanisława Librowskiego*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” t. 113.

Lisiak B., Grzebień L. (oprac.) (2005), *Korespondencja Adama Adamandego Kochańskiego*, Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”, Wydawnictwo WAM.

Meissner A., Wałęga A. (red.) (2018), *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Słownik biograficzny*, Warszawa: Wydawnictwo IHN PAN, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR.

O'Connor M. (2001), *O Ludwik Grzebień w ocenie amerykańskiego historyka*. „Fakty mówią za siebie”, w: M. Inglot, S. Obirek (red.), *Jezuicka ars historica. Prace ofiarowane Księdzu Profesorowi Ludwikowi Grzebieniowi SJ*, Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”, Wydawnictwo WAM.

Stasiewicz-Jasiukowa I. (2010), *Portret słowem i pędzlem kreślony Księdza Rektora Ludwika Grzebienia SJ – współpracownika Polskiej Akademii Nauk*, w: A. P. Bieś, B. Topij-Stempińska (red.), *Pamięć wieków kształtuje potomność. Księga jubileuszowa dedykowana Księdzu Profesorowi Ludwikowi Grzebieniowi SJ z okazji 70. Urodzin*, Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”, Wydawnictwo WAM.

Sztafrowski E. (1991), *Śp. Ks. Prof. Marian Aleksander Żurowski SJ*, „Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawno-historyczny” t. 34, nr 1–2.

Terlecki R. (2010), *Pasja historyka. Ojca Ludwika Grzebienia życie i praca*, w: A. P. Bieś, B. Topij-Stempińska (red.), *Pamięć wieków kształtuje potomność. Księga jubileuszowa dedykowana Księdzu Profesorowi Ludwikowi Grzebieniowi SJ z okazji 70. Urodzin*, Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”, Wydawnictwo WAM.

Walkusz J. (2016), *Sekcja Historii Kościoła w Polsce 1964–2014*, Pelplin: Wydawnictwo Bernardinum.

Wielewicki J. (1899), *Księdza Jana Wielewickiego T.J. Dziennik spraw domu zakonnego OO. Jezuitów u św. Barbary w Krakowie od r. 1620 do r. 1629 (włącznie)*, Kraków: Akademia Umiejętności (Druk. C.K. Uniwersytetu Jagiellońskiego).

Wielewicki J. (1999), *Dziennik spraw domu zakonnego OO. Jezuitów u św. Barbary w Krakowie 1630-1639*, t. 5, opr. J. Poplatek, L. Grzebień, Kraków: Wydawnictwo WAM.

Woda K. (2004), *Biblioteka Naukowa Księży Jezuitów w Krakowie*, w: A. P. Bieś (red.), *Librorum amatori*, Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”, Wydawnictwo WAM.

Netografia::

<https://www.jezuici.krakow.pl/bibl/enc.htm> (dostęp: 7.05.2020).

Rev. Prof. Ludwik Grzebień SJ (1939–2020). Master committed to the service of humanities

Summary

Aim: Presenting Rev. Prof. Ludwik Grzebień's diversity of research areas and abundance of academic achievements concentrated on field of history of culture and history of education in particular.

Methods: A historical analysis of source materials.

Results: The presentation of Rev. Prof. Ludwik Grzebień's biography, academic career and activities, contributing to the development of the Jesuit university in Kraków and its academic structures, but especially in the scope of biographical research, a librarian and archive study, as well as the edition of the historical sources. Moreover, the results of the professor's research into history of the culture and education, his contribution to the dissemination of historical knowledge about his little homeland and also methodological and source-based support provided to young researchers have also been presented.

Conclusions: Rev. Prof. Ludwik Grzebień is a true role model for contemporary academic researchers and teachers.

Keywords: Ludwik Grzebień, history of education, research areas and academic achievements, master, a historian, a biographer, an editor, an archivist, a librarian.